

HEMEDAN BÖLGESİ (İRAN) BAHAR AĞZI ÜZERİNDE

Gülcihan PEHLİVAN*

ÖZET

Türk dili ve kültürü için çok önemli bir coğrafî bölge olan İran üzerinde Türkiye’de yapılan çalışmaları oldukça yetersizdir. Bu durum Özbekistan üzerinde yapılan çalışmaların da önemli bir halkasının eksik olması sonucunu doğurmaktadır. Bu eksikliğin dikkate alınarak yüksek lisans tezimizde Hemedan Bölgesi Bahar ağızları üzerine çalıştık. Bu makalede Bahar ağızları üzerine yapılan alan araştırmaları sırasında elde ettiğimiz veriler ses ve ekil bilgisi bakımından incelenmiş, ayrıca derleme yapılan bölgenin koşulları hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ağzı, Güney Azerbaycan Türk Ağzıları, Hemedan, Bahar Ağzı.

ON BAHAR DIALECT IN HAMADAN PROVINCE (IRAN)

ABSTRACT

Studies on Iran, which is a very important region for Turkish culture and literature, are insufficient in Turkey. As a result, there is a missing link in the chain of works of Oghuz-Turkish. Bearing that in mind, I studied on Bahar dialect in Hamadan Province for my thesis. In this paper, I examined the data gathered by field study on a basis of its form and sound. Also, I provided information of the conditions of this area.

Keywords: Dialect, Iran-South Azerbaijan Turkish dialects, Hamadan, Bahar Dialect.

GİRİŞ

Geçmişten günümüze Türklerin yoğun olarak yaşadığı İran, Özbekistan araştırmaları için çok önemli bir konumdadır. Bu gerçekle doğru orantılı olarak yeterince çalışılmamış olan bu alan üzerinde son yıllarda Türkiye’de yapılan çalışmaların artması durumunun fark edilmişinin en önemli göstergesidir. Biz de bu durumu dikkate alınarak yüksek lisans tezimizde Güney Azerbaycan ağzlarından Hemedan eyaletine bağlı Bahar ilinin şehir merkezinin ağzı üzerine çalışmaya karar verdik.

Bu çalışmadaki amacımız, Türkiye Türkleri ve Orta Asya Türkleri arasında coğrafî, tarihî ve dilsel bir köprü ülke olarak görülen İran’ın ve orada yaşayan Türklerin dili üzerine yapılan araştırmalara¹ bir katkıda bulunabilmektedir. Türkiye’de yapılan birkaç tez² ve kitap³ dışında pek

çalı ılmamı bir alan olan bu co rafyanın, Türk dilinin ve özellikle O uzcanın bazı meselelerini anlamada anahtar bir rol üstlenece ini dü ünüyoruz.

Güney Azerbaycan'ın güney do usunda bulunan Bahar, Hemedan eyaletinin sekiz ehristanından biri olup yakla ık 1334 km² yüzölçümü ile Hemedan eyaletinin yüzde yedilik kısmını kapsamaktadır.⁴ Türk nüfusun yo un oldu u bu alanda halkın anadili Türkçedir ve halk ii mezhebine tâbidir.

Ara tırma sahasında derleme yapmak üzere 23 Temmuz 2010 ile 10 A ustos 2010 tarihleri arasında ran'da bulduk.⁵ Alanla ilgili gözlemlerimiz kısaca öyledir:

Bölge Türkçe ile Farsçanın dil sınırına çok yakın bir konumdadır. Bilindi i gibi Farsçanın etkisi altında ran'daki bazı Türk lehçeleri (Halaç Türkçesi gibi) ölüm noktasına gelmi tir. Her ne kadar Azerbaycan Türkçesi, yo un bir nüfus kullandı ı için, böyle bir tehde maruz kalmamı ise de Farsçanın etkisi güney do udan itibaren daha çok hissedilmektedir. Dolayısıyla Bahar ehinde Farsçanın etkisi ya lıardan gençlere do ru artan bir oranda hissedilmektedir. Öte yandan anne ve babasının anadili Türkçe olan bazı çocukların Türkçeyi bilmemesi ve anne-babaların öz dillerini çocuklarına ö retme konusunda isteksizlikleri gözden kaçmamaktadır. Farsçanın e itim ve i alanlarında kullanılan dil olu u, e itimdeki bariz özendirmeler Farsçaya yönelmenin destekleyicisidir. Öte yandan bu olumsuz durumlara ra men, ehinde Türkçe hâkim bir konumdadır ve uzun süre bu konumunu sürdürece i rahatlıkla söylenebilir.

A ız ara tırmalarında kar ıla ılan en büyük sorunlardan biri derleme sözlüklerinin yetersizli idir. Güney Azerbaycan a ızlarıyla ilgili yapılmı bu tür sözlüklerin bulunmaması, yazı dilini temsil eden sözlüklerin⁶ yetersiz kalması yapılan a ız çalı malarının önündeki en büyük engellerden biridir. Öte yandan bölgenin hassasiyetinden dolayı olu an kaynak ki iler in çekingen tavırları malzemenin derleme a amasını güçle tirmektedir.

Çalı ma sonunda Bahar a zının karakteristik özellikleri u ekilde belirlenmi tir:

I. Ses Bilgisi

1. Genelinde Azerbaycan Türkçesi hususiyetlerini tespit etti imiz Bahar a zında, Türkiye Türkçesinde de bulunan fakat fonemik de eri bulunmayan, é (kapalı e) ünlüsü, Azerbaycan Türkçesinde oldu u gibi fonemik de er ta ır. Bu ses, Türkiye Türkçesinde kullanılan “e” ünlüsüne göre daha dar ve kapalı olup e ile i arası bir sestir. Genellikle kelimelerin ilk hecesinde görülür. Bahar a zının, ünlüler açısından karakteristik bir özelli idir.

yér	bé
yél	dé-

Bilgehan Atsız Gökda , *Salmas A zı Güney Azerbaycan Türkçesi Üzerine Bir nceleme*, Karam Yayınları, Çorum 2006, 30-47.

² Mehmet Gece, *Serap A zı*, Gazi Ü. Sos. Bil. Ens., Yayınlanmamı Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1985; Muhittin Çelik, *Ka kay Türkçesi (Giri , nceleme, Metinler, Sözlük)*, nönü Ü. Sos. Bil. Ens., Yayınlanmamı Doktora Tezi, Malatya 1997; Mahmut Sarıkaya, *Güney Azerbaycan Türkçesi Grameri*, Erciyes Ü. Sos. Bil. Ens., Basılmamı Doktora Tezi, Kayseri 1998; Jahangir Karini, *Erdebil li A ızları*, Gazi Ü. Sos. Bil. Ens., Basılmamı Doktora Tezi, Ankara 2009.

³ Gökda ,age.

⁴ *Ferheng-i Co rafiyayi-i Abadihay-i Ki ver-i Cumhuri-i slami-i ran*, c. 47, Tahran 1373, s. 75.

⁵ Alanda bulundu umuz süre boyunca yardımlarını esirgemeyen Ilgar Baharlı'ya; Eyyüb Ferzane'ye ve tüm Güney Azerbaycanlı dostlarımıza gösterdikleri misafirperverlik için tekkür ederiz.

⁶ smail Caferzade, *Azerbaycan Türkçesi Sözlü ü (Erk Sözlü ü)*, I-II, Ahrar Yayınları, Tebriz 1389; Pervizzare ahmeresi, *Ferheng-i Türki-Farsî*, Ahter Yayınları, Tebriz 1387.

2. Azerbaycan yazı dilinde bulunan ve Bahar a zında da tespit etti imiz ä (açık e) ünlüsü ise Türkiye Türkçesindeki “e” ünlüsüne göre daha açıktır.

älli ya *äliyn*

3. Kalınlık-incelik uyumu, Bahar a zında, Türkiye Türkçesine göre ileri de ildir. Uyumsuzluk, daha çok kelimelerin ek alması durumunda ortaya çıkar. Genellikle, “ü” ünlüsünün yerini “u” ünlüsüne bırakması, kelime sonunda yer alan “ı” ve “u”nin yerine de “i”nin geçmesi uyumsuzlu un sebeplerindendir:

tuken- *gapi*
doli

Ekle me sonucunda da uyumun bozuldu u görülmektedir:

bagladim *solmi*

4. Bahar a zında düzlük-yuvarlaklık uyumu da Türkiye Türkçesine göre ileri de ildir. Bu uyumsuzluk hem tabanlarda hem de ekle me sonucunda ortaya çıkmaktadır. Yuvarlakla ma hadisesi sonucunda, genellikle uyum bozulmaktadır. Bu yuvarlakla maların bir kısmı tarihî O uzca dönemindeki yuvarlaklıkların devamı olup, bir kısmı ise belirli ses de i melerine ba lı olarak olu maktadır.

4.1. Tabanlarda Uyumsuzluk

açug *arug*
a uz *a ru*

4.2. Ekle me Sonucunda Görülen Uyumsuzluklar

4.2.1. Görülen Geçmi Zaman

gurudi *gördi*

4.2.2. Emir / stek

gitmesun

4.2.3. Sıfat-Fiil Ekinde

dédugumi *galdugu*

4.2.4. yelik Ekinde

a zu *ba u*

4.2.5. Belirtme Hâlinde

bunu *munu*

5. O uz grubu dı ndaki lehçelerde kelime ba ındaki “k” sesi korunurken, O uz grubunda ötümsüz ünsüzlerin ötümlüle ti i görülmektedir. Bahar a zında bu ses hadisesi yaygın olarak görülmektedir.

5.1. g- < k-

5.1.1. nce Ünlülü Kelimelerde

géçi *gel-*
gey- *getér-*

5.2.ğ- < k

Ötümsüz art damaksıl “k” sesinin, ötümlü art damaksıl “ğ” olması karakteristiktir.

5.2.1. Kalın Ünlülü Kelimelerde

<i>ğar</i>	<i>ğerá</i>
<i>ğí</i>	<i>ğízil</i>

5.2.2. Kelime Ba ındaki ‘k’lerin Eski Biçimini Korudu u Durumlar

<i>keç-</i>	<i>kölge</i>
<i>köyneylu u</i>	

5.3. d- < t-

Bu ses hadisesi de Bahar a zında yaygın olarak görülmektedir.

5.3.1. nce Ünlülü Kelimelerde

<i>dáne</i>	<i>deil</i>
<i>dibi</i>	<i>di</i>

5.3.2. Kalın Ünlülü Kelimelerde

<i>dad</i>	<i>da</i>
<i>dov an</i>	<i>don</i>

5.3.3. Kelime Ba ındaki ‘t’lerin Eski Biçimini Korudu u Durumlar**5.3.3.1. nce Ünlülerde**

<i>tik-</i>	<i>tük-</i>
-------------	-------------

5.3.3.2. Kalın Ünlülerde

<i>tâvug</i>	<i>tut-</i>
<i>tut_agacı</i>	<i>toxu-</i>

6. “k” sesinin sıziçıla arak “x” olması hadisesi karakteristiktir.

<i>yaxun</i>	<i>vurmax</i>
<i>sinmax</i>	

7. lerleyici ve gerileyici ses hadiseleri sonucunda, ünsüz benzetmeleri yaygın olarak görülmektedir.

7.1. lerleyici Benzetme**7.1.1. dd < dl**

<i>addarı < adları</i>	<i>daddı < tathı</i>
---------------------------	-------------------------

7.1.2. ll < ld

<i>ille < ilde</i>	<i>allattı < aldattı</i>
-----------------------	-----------------------------

7.1.3. nn < nd

<i>içinne < içinde</i>	<i>adınna < adında</i>
---------------------------	---------------------------

7.2. Gerileyici Benzetme

7.2.1. ll < rl

çadillug < çadırlık *aparalla < apararlar*

7.2.2. ss < ts

ras gessi < rast gelsin *gissi < gitsin*

7.2.3. ss < ls

ossun < olsun

8. çinde geniz ünsüzü bulunan kelimelerin ba ında “b” sesi “m” sesine döner. Genel olarak Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesinden farklı olarak içinde geniz ünsüzü bulunan kelimelerin ba ında “m” sesini tercih etmektedir. Bahar a zında, kelime ba ında “m” ünsüzü yaygın olarak kullanılmaktadır; ancak birinci teklik ki i zamirinde kelime ba ında “b” ünsüzünün de kullanıldı ı görülmektedir.

8.1. m

min- (bin-) *muncug (boncuk)*
menim (benim) *men (ben)*

8.2. b

benim *ben*

9. Azerbaycan Türkçesinde, dar vokalin önündeki “y” sesinin dü mesi hadisesi karakteristiktir. Bu ses hadisesi, Türkçenin eski dönemlerinden beri görülmekte, Azerbaycan Türkçesinde benzer kelimelerde genelle erek, bir dil kuralı haline gelmektedir. Kelime ba ındaki “y” dü menin etkisiyle gerçekte en di er bir ses hadisesi ise normalden daha kısa olan “ı” sesinin, ilk hecenin yükünü ta ıyamayıp “i” sesine dönmesidir.⁷ Bahar’da da aynı durum görülmektedir.

il (yıl) *ilan (yılan)*
ildirim (yıldırım) *igid (yi it)*

10. Göçü me, ses hadisesi yaygın olarak görülmektedir.

10.1. lb < bl

gilbe < kible *gabler < kalpler*

10.2. rp < pr

torpag < toprak *körpü < köprü*

10.3. rg < gr

örge- < ö ren-

11. kizle me hadisesi, karakteristiktir.

11.1. -çç- < -ç-

neççe < neçe

⁷ Muharrem Ergin, *Azeri Türkçesi*, stanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, stanbul 1971, s. 91.

11.2. -gg- < -g-*saggal < sakal***11.3. -kk- < -k-***öküz < öküz* *ikki < iki***11.4. -tt- < -t-***yeTdi < yedi* *otuz < otuz***II. ekil Bilgisi**

1. Bahar a zında tespit edilen iyelik ekleri, bir kaç de i ikli in dı nda, Türkiye Türkçesinde kullanılan iyelik ekleri ile aynıdır. İkinci teklik ki i iyelik eki, eski eklini korumakta ve “yn” geniz sesi olarak varlığını sürdürmektedir. İkinci çokluk ki i iyelik eki, bugün Azerbaycan Türkçesinde, yardımcı ses ile birlikte “-uz, -üz” tek ba ına ise “-z” eklindedir. Özellikle, Güney Azerbaycan a ızlarında ve Kerkük’te bu ekildedir.⁸ Bahar a zında da ikinci çokluk ki i iyelik eki “-yz” ekinde tespit edilmiştir.

äl+iyn ‘(senin) elin’ *beden+iyz ‘(sizin) bedeniniz’*

2. -İb ekinin duyulan-farkına varılan geçmi zaman için kullanıldığı görülmektedir. Güney Azerbaycan’ın yazı dilinde⁹, a ızlarında¹⁰ ve Anadolu’da Kars, Bitlis, Van Gölünün kuzey kıyıları ve Kır ehir yörelerinde¹¹, -Up ekinin aynı fonksiyon ile kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu ekin, bu fonksiyonu ile Bahar a zında, sadece üçüncü teklik ki ide kullanıldığı görülmektedir.

- *sáyyıyad o lu çık-ıb da a yani çox sougdi*
- *nehar gıyır-ıb béléyiz_ıçı hac xanım*
- *meselen evvel ingilabdan gal-ıb kirman da*

Ayrıca duyulan-farkına varılan geçmi zamanın üçüncü teklik ki isinde “-İd”, üçüncü çokluk ki isinde “-(V)ddA” yapılarının kullanıldığı tespit edilmiştir.

- *bu çek-id dayyisine*
- *bu firincekin ba mı aç-id*
- *garibe peygam gider ki valla ahsenemi ver-idde äre*
- *getér-édde béleyz_ıçı*

3. -(y)Up zarf fiil eki ile “durur” bildirme ekinin birle mesinden meydana gelen, Türkiye Türkçesinde bulunmayan -İbdI yapısı, -mI +ki i veya -mI tır olarak Türkiye Türkçesine aktarılabilir. Bu ek, ‘sürmekte olan, devam edegelen bir geçmi zaman’ fonksiyonunu da üstlenmiştir.¹² -Up zarf fiil morfeminin, Do u Anadolu’daki fonksiyonlarını inceleyen, bunun yanında Azerbaycan Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi ve Do u Türkçesi ile olan bağlantılarını kurmaya çalış an Hamza Zülfikar, “-p” morfeminin “geçmi zaman” anlamındaki kullanımını Türkiye sınırları içinde, kuzeyde Çıldır ve Arpaçay’dan ba layarak güneydeki son sınır olan Van Gölü kıyısındaki Ahlat kazasına kadar vermektedir. “-İbdI” yapısı ile ilgili olarak Zülfikar, ‘-p’

⁸ Ergin, *age.*, s. 97.

⁹ Sarıkaya, *agt.*, s. 280-281.

¹⁰ Kr . Karini, *agt.*, s. 164-165; Çelik, *agt.*, s. 170.

¹¹ Özgür Ay, *Türkiye Türkçesi A ızlarında Fiil Çekimi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s. 797.

¹² Gürer Gülsevin, *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. 83.

● / Ž&! žŽ' ". %!)\$ žŽ' " ž#ž(° 1*6+*! (\$!

KI WINTER 2011 ● SAYI NUMBER 3

morfeminin ‘-mi ’ anlamında kullanılmasını sağlayan ‘turur’un zamanla a indı ını –

7. –UbAn zarf-fiil eki, -(y)Up ekinin geni lemi eklidir.²¹ Tarihî dönemlerden Köktürkçede ve O uz diyalektlerinde kullanılmı olan bu ek, nadiren de olsa, Bahar a zında görülmektedir.

• *el sal-uben o milçe in dehenini ayırdı*

8. Birinci teklik ki i zamirinde, Azerbaycan Türkçesi için karakteristik olan “men” eklinin yanında, Türkiye Türkçesi a ızları için karakteristik olan “ben” eklinin de kullanıldı ı görülmektedir.

men

ben

9. Azerbaycan Türkçesinde, dönü lülük zamiri olarak “öz” kelimesi kullanılmaktadır. Bahar a zında da çekimli ve yaygın dönü lülük zamiri “öz” kelimesidir. Bunun dı ında nadiren “kendi” kelimesi de tespit edilmi tir. Bunların dı ında, özellikle iyelik ekleriyle çekimlenmi olarak, bir de “bele” zamiri bulunmaktadır. “bele” dönü lülük zamiri Irak Türkmen a ızlarının Erbil ve Altunköprü bölgelerinde “bile” olarak tespit edilmi tir.²²

9.1. öz

- *her neme yiyeydig, a yiyeydig, öz dilimiz am yiyeydig*
- *özüyn yátma, zafer çatar*
- *özlerini görmü üyz siz, biraz diyin beyigluglarinnen neme?*

9.2. kendi

- *özümüz elan gıyrárdig u aqlar_çi ele gendim_çi gıyrerdim*

9.3. bele

- *bi ikki dáne diyiz bélemize*
- *bu türkiye irinésédé, getérédde b éleyz_çi*
- *xuda béleyze post u penehiz ossı*

10. Yeterlilik fiili Bahar a zında, “F-(y)A bil-” yapısı ile olu turulmaktadır. Yeterlilik fiilinin olumsuzunda ise F-(y)A bilmA- ve F-(y)AmmA- ekileri kullanılmaktadır. –AmmA- ekli için Muharrem Ergin, eski u- “muktedir olmak” fiilinin olumsuzu ile asıl fiilin zarf-fiil eklerinden meydana gelen (f-e+uma-) yapısından iki vokalin birle mesi sonucunda “uma-, -ime-, -eme-” ekilerinin olu tu unu, bu ekilerin vokallerinin ba langıçta uzun oldu unu, daha sonra uzunlu un kısalması sonucunda ikizle me hadisesinin meydana geldi ini ileri sürmektedir.²³ Karini ise, bu yapının “A” zarf fiil eki ile “bil-” ana yardımcı fiil ve “–mA-“ olumsuzluk ekinin ekle mesi ile meydana geldi ini, bu ekle me sürecinde yardımcı fiil olan “bil-” fiilindeki “b” ünsüzünün “çift dudak b”sine döndü ünü, daha sonra iki ünlü arasında kalan “b” ünsüzünün dü mesi ile ikiz ünlülerin ortaya çıktı nı, ikiz ünlülerin tekle mesi yani iki ünlünün tek ünlüde seslendirilmesi sonucunda uzun ünlülerin olu tu unu, uzun ünlünün normale dönmesinden sonra lm > mm ses hadisesinin meydana

²¹ Gülsevin, age., s. 133.

²² Bayatlı, age., s. 387.

²³ Ergin, age., s. 115.

gelmesi sonucunda, büyük ünlü uyumunun etkisi ile –AmmA- yapısının ortaya çıktığını ileri sürmektedir.²⁴

- öz dilimizi **danı abilleg da**
- bu gelebilmedi, **gelebilmedi** yo galdı dagda
- xaberiyz vardı da hey teken **yiyyemmezdi**
- niye siz **ekemmediyz**, siz çox oları ekerdiyiz?

11. Farsçada sıralama edatı olan “u” bu dilin etkisiyle, Bahar a zında ünlü ile biten kelimelere “yo”, ünsüz ile biten kelimelere ise “o” ekinde ba lanmaktadır.

- dolannırdı **ba unayo** üldürdü
- atına **minmi o** om bir ay çekmi o
- ele **duvaru goyunu geçiyu** ineg bu uçünü saxlardıg

12. Bahar a zında tespit edilen “-eke” eki eklendi i kelimenin i aret etti i nesneyi veya ahsı belirli kılar. Bu ekliyle Arapçadaki “harf-i tarif”e benzemektedir. Ancak örneklerde görülece i gibi ek, Arapçanın aksine kelimenin ba ına de il, sonuna eklenmektedir.

- bu **çoxekeni** berkiderem, bu **azekeni** görserderem
- gapını açalleyo gider älini uzade **sazeke** geler
- **rengekenin** neme manisi var burda?

SONUÇ

Alan ara tırması yaptı ımız Bahar ehri a zı Azerbaycan Türkçesinin sınırları içerisinde yer almakta olup genel özellikler bakımından bu lehçeyle ortaklık göstermektedir. Temel farklılıklar unlardır:

1. Ses bilgisi bakımından de erlendirdi imizde genel olarak Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesinden farklı olarak içinde geniz ünsüzü bulunan kelimelerin ba ında “m” sesini tercih etmektedir. Bahar a zında, birinci teklik ki i zamirinde, “men” yanında “ben” ekinin de kullanıldı ı tespit edilmi tir.
2. ekil bilgisi bakımından de erlendirdi imizde ise Azerbaycan Türkçesinde, dönü lülük zamiri olarak “öz” kelimesi kullanılmaktadır. Bahar a zında ise dönü lülük zamiri için hem “öz”, hem “kendi” hem de “bele” kelimelerinin kullanıldı ı belirlenmi tir.

Bölgede Farsçanın etkisinin giderek arttı ı gözlenmi tir. Bu duruma ba lı olarak Farsçada sıralama edatı olan “u” bu dilin etkisiyle, Bahar a zında ünlü ile biten kelimelerde “yo”, ünsüz ile biten kelimelerde ise “o” ekinde ba lanmaktadır.

Bahar a zında tespit edilen “-eke” eki eklendi i kelimenin i aret etti i nesneyi veya ahsı belirli kılmaktadır. Bu ek Türkçenin genel yapısı içinde tespit edilememi olup, Hemedan ve çevresinde kullanılan bir yapıdır.

ran’da ya ayan Türk boylarının a ızlarının ara tırılması hem kar ıla tırmalı Türk grameri hem de sözlük çalı malarında yeni boyutların ortaya çıkmasına vesile olacaktır.

²⁴ Karini, “Halhal A ızlarında ktidarî Fiilin Olumsuzlu unda Kullanılan –AmmA- Eki”, *Turkish Studies*, 3/7 (Aralık 2008) s. 437-441.

ÖRNEK MET NLER²⁵

Metin Numarası	: 1
Konu an	: Mesume (ya 65) - Ilgar Baharlı (ya 31)
Derleme Yeri	: Bahar-Merkez
Konusu	: Sohbet

- bu türkiye irinésédé, getéredde b leyz_ıçı.

- äliyn a rıması, çox memnun, äliyn a rıması.

- hac xanım, sen buyur yuxarı.

- ne il déyeca am?

- valla hac xanım direm belké bugun elan bi hafta on gunnü burdadıla da ele o an bu an dunen bizim haciyen danı dig, hac_ali as erinen, hac ibrahim sohrabi da déyim size seydisa sadat seydisa mihri r meddo , mihri äri rahmeddo da déyim béleyze ele bu curda her yérde déyitde gétmi eg kobra xanım vardı, zat bu benim xalem nesret seyd nasır xanımı ele olarınan bu cur bu cur danı mi eg o size de z met verdig. valla gurol bey bizim orda ustaddardanni, men burada deilem iranna deilem, ustaddardanni, xanımı da baharin bu ne ilları yo déyim bu gedim ne illar gedim bu u ag_ıçı zad mad oxurdig. men öz beyg nenem, déyerdim, o da neme déyelle rahmeddo olmami olsaydı, oninen otureydidig o da ge eyng bizimçi oxurdu veli biz bilmireg elan na ele bilen galmiyiddi, annan yolda ımız diri valla bax siz gızıl ússınne oturmu eyz, xeberiyz yoxdı ne vext buların erzi i var herkesden soru ireg bugun birisiynen danı dig déyer baba bular i e gelmez.

- niye gelmez?

- biz bilireg bunin erzi inı.

- gedim sözleri çox erddı, çox erddı gedim sözler, bizim gedim sonnetı sözlerimiz, elan geliri huzura elan gene gelireg. gedim sonnetler mesel ússıne gedim çox zad var meselesi elan huzur eléllá olari danı ille, déyille mesela ober çox yaxçı gedim mesel .

- a aye sohrabi ba ı lıya.

- men hac_ali askeriyn o lan nöesiyem. o terefden ne fexri ki fexrini nöesi ollem. beli, fexrini nöesi seyd_ıbram nöesi ollem.

- yaxçı allah saxlası.

- gız terefinnen ne nene terefinnen ne seyd mus var, seyd musa mostefevi, erusabadda onun nöesi ollam susen_o lu ollam.

- ma alla, ma alla olar bizim u a ımızdıla da selametinen in alla.

- feget men danı madan gabag déyim. icaze verin zebt_éléyeg sesizi ki galsı i alla.

- meselen neme danı am men gedimi?

²⁵ Verdi imiz metinler “Hemedan Bölgesi Bahar A zı” isimli yüksek lisans tezimizden alınmıştır.

● / Ž&! žŽ' ". %!)\$ žŽ' " ž#Ž(° 1*6+*! (\$!

KI WINTER 2011 ● SAYI NUMBER 3

- valla men bele dýalla maçetian(0368756037) 9548897-04 (yildiz) 8052827160303800(4) 52169258110

- men ki bele baxaram, çox ükr_élirem a ayı sohrabi. elan mesela bu dövrede bu adamnar, bu xanımnar ki u ag getirille dünyaya, doğgoz ayaceg gidélle dogtora tahtı nazar, neme neter gene ma alla bizimkiler kimin olmille ya valla sahi direm.

Metin Numarası : 2
Konu an : Hanım Turani (ya 72); Ilgar Baharlı (ya 31)
Derleme Yeri : Bahar-Merkez
Konusu : Sohbet

- valla hac xanım, bu bizim yolda larımız türkiyeden gelidde.

- xo gelidde.

- xo um geler törkiyenin törkinden, eyle in da bi erbet getirem.

- xo gelmi eyz.

- yaxçı oléyz in alla, caniz sa olsi, elhamdülla caniz sa olsi, helbette bizim törkımızilen sizin törküyüz fargıler, ha az farglı.

- azdı bularda ma alla ba a dú ülliyo, ele bu neçe yére de ki gitmi eg çox da xo ları geldi burdan. bular bu bizim törkımızin ga eng oldu u içi törkiyeden duyub da geldile, men dunen hac xanıma ordáydig, didim ki bular ba u min kilometr yol duyub da gelidde bura sizin danu duglarızı i idele.

- canin sa olsi, canin sa olsi biz béle yirmi gun bundan gabag men gitmi im kerbelaya.

- ma alla ziyaretiz gabul_ossu.

- caniz sa _ossu in alla, annan o arabî danı ardile men çox ona halı_olardım annan giderdim, xaber alardım, déyerdim meselan hamınnan kazımınan zaddan gabag giderdim, he gorxmazdım. yaxçı hele bom mom goymedile annan didim zaddı xaci xıymegah istiri xo um geler annan gabagdan giderdim. bular kazımgil gelenceg giderdim gelerdile, görerdile orda hazır a.

- ma alla siz tazze ziyaretten de gelmi iz, ziyaretiz gabul_ossun.

- caniz sa _ossun in alla, selamet oliyz in alla.

- direm belki a a seyid olmasa bu tayfenin i i galar, biz bu ikki gunne her yere gidireg, belesinen déyerle ki valla i i ras gelsin, veli direm belki zad behmen i den gaçar ha.

- ya baba ma alla i den ga maz.

- behmene direm, behmen bildirden axır burda olumam men, men ne ordayam törkiyedeyem behmen bildirden buraya bi zad örgenmi eg déyer:

- men valla göynüm istedi u zaddan örgenem.

- ba ı la kimin ogludu bu.

- men bi terefden, oylan, dede terefinnen hac seyd_ibrām nöesi, bu hac_ali ásker sohrabi nöesi ollam, hac seyd_ibrām nöelerinden, hac_ali ásker nöesi ollam.

- gelerdi bura annan bi dáne esa verdi hac_a aye. yadıgari saxlamı am, bi dáne aba vermi di, abanı hadiya aparmı dı, didi:

- aparam namaz gılam.
- xuda rahmet_alesi, o vax dedennen bulardan.
- dededen bulardan nene terefinen ne hac seyd musa varıdı erusabatta, seyd musa ramete giddi. belençik bundan gabag seyd faxri varıdı, gırx gun mundan gabag ramete giddi.
- yolda ımmı ne meni xuda rahmet_alesi.
- men yani men benim nenem susan, seyd faxrinin gızı olardı.
- beli, beli xuda ramet_eylesi, xuda ramet_eylesi ha giddile da dúnyadı da.
- dúnya men geldim bu bir il_içinne, bir il yarımını burda deilmi em. bir il_içinne geldim, gördüm d yı déyerdig zad seyd ukür.
- beli, beli seyd ukür xuda ramet_eylesi, men seyd ukürnen hem ya ıtım, bahem bi gécäde olmu eg. nenem déyer, nenem galrı nenem déyerdi:
- bi gécäde seyd ukrünen bi gécäde, rameddo ciciynen onnan bi gécäde hem ya ıdıg xuda rahmet_eylesi.
- bu bir il, ikki il içinne baxırı, götürü mesela seyd faxri ramete gitti, seyd ukür ramete gitti, seyd nasır.
- seyd nasır mekkede hem seferidig.
- o ramete gidi mihri, seyd_ısa xanıımı, mihri ramete gidi, elda da déyerdig zad direm yani dúnya bu cur.
- dúnya bu cur men elan, annan görsederem mahmudun eksi orda, habibin eksi orda, mahmud ehid oldu, o vax habibdeki sekkiz il orda cephede ceng eylediyo çox geldiyo neber ne cur me etten tapdım belesini, hulasa geldig. ceng tükenennen sona eyde sekt_eyledi.
- alla sizin béle canız sa_olası, altı dáne o lum varıdı, ikkisi gittiyo dördü galrı.
- alla sizin kölgeyizi oların ba_ınnan alması, diyelle nene eyin oca_ıdı. gedim oca_ı yandırardıla o ıssı nene olmasa eyin hem ıssısı yox, hem ı_ı_ı yox. alla sizi olar_içi saxlasın.
- xacı rameddo, hac seyd_ibraimnen bele bu cur idile, bahem garda kimin gelerdi eyimize annan bi gun dédi mene, dédi:
- xatun sen a_lama.
- mene dédi. dédim:
- axır neber a_lamayım? máhmud gitti, máhmud çox ga_eng tecrubeydi. onnan dédi:
- sen a_lasayn sen_üllen, sen, onnan u_ag_galar ama men_ülsem sen_yığı_tırırán buları, saxlarán serperes_olulen.
- baxdım, gördüm rameddo_ıkki_ildi, ramete gidid xacı a_a.
- xuda rahmet_eylesin, beli nenenin yeri ayırıdı.
- beli xuda ramet_eylesin_i_alla da, da nemiliyeg dúnyadı da dúnya bu curdu. Çarxı gerdumı geziriyo.
- isteseg de budu, istemeseg de.

- valla hac xanım, bu bizim yolda lar birisi payanname, xanımı, gürol beyin xanımı, baharin torkisini, torki danı magını payanname i liri, özü de eri de gürol beyin özi, bizim üstadlardanni baharin bu gedim ne illari, dastanları, buları i liri s ra biz gelireg bura dunen ne hac xanıma dedim, baba biz çox yere gidireg, degeg, bize bu gedim ne illardan deyin gedim galça toxıyanne neme deyerdiyız, bular ne i e geler ki degem valla çox i e geler bizim içi çox i e gelli.

- inni xuda bi eza elesi, bileyn o ota in galçaları özüm toxumu am, hammını gidenne bahiyız, buları özüm toxumu am agacan, gedim yani arbadların ki ilerin gıyretleri çox idi.

- hac xanım, onu da diyim hıçmetiyze, biz sizin danu u uzu zapt_eleyeceg, zapt_eleyereg ki onların sizin danu uqlarızı yazaca ag yani öz torkimizi danı n biz de zapt_eyliyeg.

- bu u a imni, o da gızımni dörd dâne gızım var ma alla ikkisi muallimni. o vax kazımın beyig o lunnaki muallimni da o da.

- buyurardiyız, o zaman galça toxurdız.

- beli, galça toxurdug. cevannugda toxumu am yani galça toxurdum on dänä u ag mesela alla ramet_eylesi xacı faxrının varıdı ineg, duvar, tãvug hammı zad gitmi em doxdora bularım a rırı, alla canizi saxlası deyer:

- xanım resmi numurte yi . direm:

- baba benim ikki yüz dene tãvu um varıdı. elan na bi dene de yoxdu ki deyer niye saxlamıreyn. direm:

- axı çibin yı er.

- diyer bele nisbet sed bele nisbet gelet_elélle, saxle didim saxlıyanne gocalmi em da canım yox, canız sa ossu i alla.

Metin Numarası : 3
Konu an : Aliasgar Sohrabiabad (85); Ilgar Baharlı (ya 31)
Derleme Yeri : Bahar-Merkez
Konusu : Sohbet

- hac_a a bes zeng vurdum. suwin ba ını bağladım.

- direm:

- neççe ya ım var? der:

- aTmı yo he t dı béy , he tad neçedi türkî?

- seksan bé .

- seksan bé .

- tutmiri peyman a heç. o yer elma ba inna, urda u zad ba inna hãvuz ba inna, orada serin_olar, burada. bele ayridi bele serin_olar, issi deil. bura serin elan hava yekemi biyaz serin oldı da. türkiye de issidi, neççe derece issi olar? bura da ottuz yeTdi derece hemedan_oldu ya ottuz yeTdi. bi dene zaddan yuxarı türkiyeden yuxarı veli bura heç ottuz bé kem olardı, ele ottuz ikki zadda veli bu il issiydi beli.

- urda biyaz gec antin veriri. pis antin verrı. didi:
- géderem be dagigadan vururum orda. didi:
- gelirem çarda a. didi:
- gelirem çarda a be dagigada vururam.
- yaxçı hey suwin yox.
- e valla baba vururem udu men doldurmu am, dunen gene gelilem, görürem bo alıt.
- kim neme_çi bo alıt?
- ne bilim her gun bele diyemirem da kürtlerdi. ele kimni?
- kürtler suw yannerinedi gelille bura.
- baba yaziden gelille elan mesela dunen doldurmu am, bugun bo aldıda ya baba.
- miyveler de serd, sou apardı. burda kem galıb, urda da soug apardı. burada gı soug_olar burada çox, Hemedan merufdi, soug_olar.
- déyer zaddı déyer bizimkini de bu hammını türkiyeni, soug_aldı. beyramnan sora da geldi birden yağı ya dı. bu bala bala zad_olelle ya miyveler déyer hamısı çatladıla. miyveler du dü gıymeti.
- aga sohrabi yağı ya anna çatlar?
- soug yağı da, soug ya anna çatladar da.
- ha soug_oldi.
- direm:
- siz soru eg hacıdan?
- hac_a a direm zad ee bi ki isterdile, bu galeden soru ala. gedim neberimi gedimnen biraz?
- nemesi neberimi ?
- eyler, eylerin váziyeti neberidi?
- eylerin váziyatı, burda penca älli aTmı il munnan gabag, bi istilam inni her néçe evl di oláydi, meselan be dáne o lu oláydi, altı dáne urda yér béyr olardı. ya bi dene meselen otag salardile ya neme hammını yér béyr olardı. veli elan vez ayri olud istille meselen toy éliyele, ee u aglar_çi toy éliyele. veli geger eyi ola ey alala ya kira éyliyele gidele ura. beli u curidi bi eyde meselen ee bi eyde baxardin on, on be nefer zinneganlug olardi ha árzusi urda munnan gabag u cur deildi, kem harc kem idi árzusi vez bu cur deildi. vez árzusi ee bele xex geçirderdig. kasublugdi bu cur yoxidi. he bi istila k sebi de bu cur yoxidi. xag falu inen, çöliüen, filaninen meselen yüze yirmi nefer deraydı. meselen heftad nefer ee yetmi neferi meselen tábágeyi sıydi he zinneganluglari yaxçı deildi. veli elan na u curdi elan vez hamucura avez oldi. bi istilalen nispeten yaxçıdı.
- bu hac_aga eyler meselen gedim nemiynen çox salármı le, neme varmi ?
- neme varımı ?
- nemiynen salárdile eyleri?
- eyleri agacinen, çubinen.
- agac axır déyerdin, o zaman nöe çekmeg varımı , bilmirem.

-ee nöe çekmeg ki tir salárdile bu cur uniyn_ussúnne tirahen yox idi. tir salárdile annan
ussúne gönnegil ki palçugi suvi garı tırárdile torpa ınan ona déyerdile günnegil. evvel onu salárdile annan
ussúne suvag déyerdile ki samaninen torpa ı garı tırárdile, ulardi suvag. rou uni salárdile uniyn_ussúne.

- ha o günnegil nemiymi , ayri zadimi o günnegil?

- günnegil dimirem zadinen.

Metin Numarası	: 4
Konu an	: Seyid Mohsin Mostafavî; Seyid Ali Musevî; Ilgar Baharlı (ya 31)
Derleme Yeri	: Bahar-Merkez
Konusu	: iirler

beyramidi géçä gu i oxurdi
adaxlu gíz bege corab toxordi
herkes alın bir bacadan soxurdi
men ne al istedim agladim
bi al alıp tez bälime bagladim
géttim gulamgile alı salladim
(hannemin bacısının eriyimi ha)
fatma hala men neme bi cüf çorab bagladi
xammenemi yada salıb a ladi
biz xo idig heyr d_ossu, toy_ossu
fargilemez her nece olacag ele ossu.

yér yığılşı gelsiler guher inaslar
cem ossı sarrafile k n bazarıdı
sultan çıxsı taxta divan elesi
yığılşı gulları san bazarıdı

birbirine birbirine enzar ider bengiler
dolanar mezli de sa i çengiler
buyirin yuxariya doni yengiler
zem ne yaman oluPdı don bazarıdı

çetin i di düzen erkan içinne
menem menem dime meydan içinne
özin saxla ogul merdan içinne
sövellər dervi gön bazarıdı

göyçeg reza déyer itmag geregdi
bu dúnyada bu dúnyanı terkini itmag geregdi
ehri xamu ane gitmag geregdi
ecel ba a gelib can bazarıdı.

ey a alár heçkes menem dimesi
ahların taxtını da ıder feleg
men fagire dadresligi itmedi
yan du üb yan du üb bizimnen ya dırer feleg

bu yosgullug bize yaman ad_ oldi
dust i idib du menlerim ad_ oldi
goum garda il menimnen yad_ oldi
indi hemayetim ça idir feleg

menzilimiz_olub koncı vir ne
teneler ba rımı dünderib gane
barmaglar semtine oldum ni ane
yédigum hilahil a idir feleg

gözel ilham alar hüsn ü ezelden
a ıglar mecnune döner gözelden
içelle bir be bir camı ecelden
elinne mey hele sa idir feleg

reza déyer néçe dövran geçirdim
her du en kervan yurdınnen köçördüm
a uglara gam badesin içirdim
camımne mey hele ba idir feleg.

ba ine döndüğüm sahibelzaman
tez özüvi eyle za vo ha vo ri
xılгатimnen ba rim ba i oldi gan
haçanceg olsam sa vo ba vo ri

temam merdume éddiler éylan
dur zuhur étgínen sahibelzaman
herkes onun gollo inne vére can
da gürmez ezabi gaf u bi vu ri

temam merdume éddiler élam
gu uni ehli islam serkerdey imam
mehelli fursaddir allag intigam
goymireg bi nefer kaf u vif u ri

ba ive döndüğüm ya hablolmetin
gözim yolda goyma islam ömetin
xaber aldi bir kes bu ikestenin
rezayem menzilim ba vu ha vu ri.

KAYNAKLAR

- AY Özgür, **Türkiye Türkçesi A ızlarında Fiil Çekimi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.
- BAYATLI Hidayet Kemal, **Irak Türkmen Türkçesi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1996.
- BLAGA Rafael, **ran Halkları El Kitabı**, (b.y.) 1997.
- CAFERO LU Ahmet, “Türkçemizdeki – ıl ve –gil Emir Eki”, **Türk Dili ve Ara tırmaları Yıllı ı Belleten 1971**, Ankara 1971, s. 1-10.
- _____, **Do u ıllerimiz A ızlarından Toplamalar Kars, Erzurum, Çoruh İlbayhıkları A ızları**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- CAFERZADE smail, **Azerbaycan Türkçesi Sözlü ü (Erk Sözlü ü), I-II**, Ahrar Yayınları, Tebriz 1389.
- ÇEL K Muhittin, **Ka kay Türkçesi (Giri - mceleme-Metin-Sözlük)**, nönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamı Doktora Tezi, Malatya 1997.
- DOERFER Gerhard, “ ran’daki Türk Dilleri”, **Türk Dili Ara tırmaları Yıllı ı Belleten 1969**, Ankara 1969, s. 1-11.
- _____, “ ran’daki Türk Dil ve Lehçeleri ile Bunların Hayatta Kalma ansı”, **3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 303-310.
- ERG N Muharrem, **Azeri Türkçesi**, stanbul Üniversitesi,

-
- 📖 SARIKAYA Mahmut, **Güney Azerbaycan Türkçesi (Fonetik-Morfoloji-Sentaks)**, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 1998.
- 📖 AH N Hatice, **Eski Anadolu Türkçesi**, Akça Yayınları, Ankara 2009.
- 📖 AHMERES Pervizzare, **Ferheng-i Türkî-Farsî**, Ahter Yayınları, Tebriz 1387.
- 📖 ZÜLF KAR Hamza, “Do u Anadolu A ızlarında Zaman Kavramı Ta ıyan -ip > -if Eki”, **Türkoloji Dergisi**, X/1, Ankara 1992, s. 13-20.